

Hans Egede og Frobisher Strædet af Ib Rønne Køjbo

Indledning

I 1570-erne forsøgte Martin Frobisher at finde Nordvestpassagen. På hans ekspeditioner blev adskillige lokaliteter navngivet. I århundreder herskede der imidlertid tvivl om den præcise lokalisering af Frobishers "lande" og "vande" herunder *Frobisher Strædet*. I 1861-62 nåede amerikaneren Charles F. Hall frem til en løsning af problemet (*Stefansson*, 1938, p. 240-49). Han fandt således i det område, vi nu kalder *Frobisher Bay*, jordvolde, der tydede på europæisk tilvirkning. Endvidere fandt han relikter af en sådan art, at det måtte skønnes, at de var levninger fra det første store britiske forsøg på at finde Nordvestpassagen. Men inden man var kommet så vidt, havde Frobishers opdagelser skabt stor forvirring i den kartografiske produktion. Således optræder Frobisher Strædet som et sund, der gennemskærer Grønland. At dette var i strid med de faktiske forhold observerede Hans Egede i 1723, da han søgte efter strædet i den hensigt at sejle gennem det til Grønlands østkyst.

Martin Frobishers ekspeditioner og kort

Martin Frobishers forsøg i 1576 på at nå Ostindien ved at sejle nord om Amerika var ikke noget nyt i sig selv. Det var jo prøvet adskillige gange tidligere. Nej, det bemærkelsesværdige er, at der fra Frobishers ekspeditioner i 1570erne findes samtidigt materiale, som for første gang siden nordboernes kolonisation og besejling af Grønland giver os en begrundet formodning om landgang på Grønland. Frobishers landkending af Grønland i 1576 betegnes da også som Grønlands genopdagelse (1). Det er også bemærkelsesværdigt, at der fra Frobishers ekspeditioner kendes kartografisk materiale omfattende Grønland. Det er første gang overhovedet, at

vi har kortmateriale fra dette område udarbejdet af mennesker, som har opholdt sig på Grønland. (2).

Man læser tit, at Frobisher sejlede efter *Zenokortet* (3), det er sikkert ikke ganske præcist udtrykt, det var snarere det zenopåvirkede Mercatorkort 1569, hvilket også bestyrkes af en post i "*Bill for Maps and Nautical Instruments*" fra Frobishers første rejse, her står bl.a.: "*For a great mappe universall of Mercator in prente 1 £ 6s. 8d.*" (Collinson, 1857, p. X).

Hvilke begreber havde Frobisher og hans mænd om jordens landmasser, specielt for de nordlige egne? Det beskriver George Beste, der var med på Frobishers anden og tredje rejse. Jordkloden inddeler G. Beste i seks dele: *Europa, Affrica, Asia, Terra Septentrionalis, America* og *Terra Australis* (Collinson, 1857, p. 33). Den nærmere beskrivelse af *Terra Septentrionalis* falder i det store og hele i tråd med Mercators og Ortelius' kort og beskrivelser af dette område, således fortæller Beste bl.a., at "*Terra Septentrionalis*" er adskilt fra "*Asia*" ved "*Scythian Sea*" og fra "*Europe by North Sea about Iselande*", i gamle dage kaldet "*Mare Congelatum*" (det frosne hav), men som noget nyt siger han, at *Frobisher's Straight* adskiller *Terra Septentrionalis* fra *America*.

Frobishers rejser førte som bekendt ikke til nogen opdagelse af Nordvestpassagen, men derimod til den første kendte og beskrevne landgang på Grønland efter nordboerne. Ganske vist havde Corte-Real ekspeditionerne — der også var ude for at finde Nordvestpassagen — i 1500–1502 landkending af Grønland, men på grund af de massive ismasser kom Corte-Real ikke i land.

Det var den 17. juni 1576, at den engelske kaptajn Martin Frobisher stod til havs med sine skibe, "*Michaell*", "*Gabriell*" og en pinesse. Meningen var, at man nord om Amerika skulle finde vejen til Indien. Allerede ved Shetlandsøerne var vejrguderne uvenligt stemte over for dette foretagende, og den mindste båd gik til bunds, "*Michaell*" vendte tilbage til England, men "*Gabriell*" fortsatte og fik landkending af Sydgrønland på 60° n. br. Da man imidlertid sejlede efter et zenopåvirket kort, var det naturligt at antage, at det land, man observerede, var *Zenokortets Frisland*, denne opfattelse skulle få de alvorligste konsekvenser for Grønlandskortets udseende, idet resultatet blev, at Grønland på senere kort gennemskæres af Frobisher Strædet til langt op i det 18. århundrede.

Efter landkendingen af Grønland fortsatte man vesterover og gjorde opdagelser på Baffinland-området. Herfra hjemførtes "guld", som dog efter den tredje rejse viste sig at være svovlkis. Fundet af "guldet" var ensbetydende med en vældig interesse for Frobishers rejser. Nordvestpassagen gled nu i baggrunden, og det gjaldt nu om at udforske det besøgte land, "*Meta Incognita*".

Frobishers anden rejse 1577 var en gentagelse af den første, og man hjembragte endnu mere "guld". Men på den tredje rejse 1578 lykkedes det endelig Frobisher at komme i land på Grønland, og Frobisher tager Frisland (=Grønland) i besiddelse for Dronningen af England under navnet *Weast England* (Collinson, 1857, p. 232). De eskimoer, de traf der, var i besiddelse af forskellige brugsgenstande, som tydede på europæisk kultur, hvilket fik Frobisher og hans mænd til at formode, at eskimoerne havde været i forbindelse med hvide mennesker, (Collinson, 1857, p. 233). Nordboerne?

Kursen blev atter sat mod *Meta Incognita*, her forvildede man sig ind i et stræde, på kortet fig. 2 kaldet *Mistaken Straightes* (Hudson Strædet), men flådens officerer var mere interesseret i "guldet" end i Nordvestpassagen, som George Beste mener, at Frobisher kunne have opdaget ved at sejle gennem dette stræde (Collinson, 1857, p. 242).

Frobisher sejlede som omtalt efter et zenopåvirket kort, med dets alt for nordligt placerede Grønland. På Zenokortet er Grønlands sydspids således placeret på ca. $65^{\circ}30'$ n. br. og på Mercators kort 1569 på ca. 66° n. br., men på begge disse kort er Frislands sydspids anbragt på ca. 60° n. br., en position, der nogenlunde svarer til Grønlands sydligste punkt Kap Farvel ($59^{\circ}46'$ n.br.).

Frobishers breddebestemmelse af Frisland svarer ganske til Grønlands sydkyst, således berettes det på den anden rejse: "*we made the land perfect, and knew it to be Freeseland. And the heigth being taken heere, we founde oureselves to be in the latitude of 60 degrees and a halfe, and were fallen with the southermost parte of this land.*" (Collinson, 1857, p. 124—25). Beskrivelsen af landet svarer ganske til Grønlands sydøstkyst, ikke mindst omtalen af den store mængde drivis, der gør landgang yderst besværlig, det var jo ikke blot Frobisher, der havde besvær med ismasserne, Corte-Real omtaler dem ligeledes, og mange senere ekspeditioner er kommet til kort i deres forsøg på landgang på Grønlands østkyst netop på grund af ismasserne.

At Frobishers "*Frisland*" skulle være Island er ikke videre sandsynligt. Imod dette taler den lave breddebestemmelse på 60° mod Islands $63^{\circ}19'$ n. br., og beskrivelsen af besejlingsforholdene og landets udseende svarer heller ikke til Island. Det må være naturligt at antage, at betegnelsen "*West Inghland olim West Friseland*" [=Zenokortets Frisland], på kortet fig. 2, dækker over det sydlige Grønland (4).

Kan man ud fra den forhåndenværende litteratur slutte, at der var nogen grund for datidens kartografer til at anbringe det famøse Frobisher Stræde i eller ved Grønland? Om Frobisher Strædets placering siger George Beste: "*and that land uppon hys right hande*

as hee sayled westward, he judged to be the continente of Asia, and there to bee devided from the firme of America, whiche lyeth uppon the lefte hande over against the same." (Collinson, 1857, p. 72). Michael Lok siger (5), at Frobisher Strædet lå mellem to store fastlande, men siger ikke noget om, hvad disse fastlande hedder.

Tilsyneladende skulle der ikke for kartografernes vedkommende være nogen grund til ud fra kildematerialet at anbringe Frobisher Strædet i tilknytning til Grønland, strædet nævnes placeret mellem Amerika og Asien, eller mellem to store fastlande, men ikke et ord om Grønland i forbindelse med Frobisher Strædet! Dog med Grønlands hidtidige skiftende kartografiske placering i tiden før Frobishers ekspeditioner in mente, forstår man bedre, at strædet har været svært at anbringe i det rette forhold til Grønland, hvis forskellige placeringer kan belyses ved følgende eksempler:

Grønland som Østasiens nordøstpynt. Johs. Ruysch' verdenskort i Ptolemaios-udgaven. Rom 1508.

Grønland strækkende sig fra Asien op over polkalotten, som Clavus formodede det, og som det ses på Mercators hjerteformede verdenskort 1538.

Grønland sat i forbindelse med Vesteuropa. Nicolas Deslien's kort fra 1541.

På andre kort er Grønlands navn slet ikke indskrevet. Man kan så levende forstå, at datidens kartografer har haft besvær med at fastlægge strædet ud fra litteraturen, og det kartografiske materiale fra ekspeditionen gør det ikke nemmere.

Hvad det kartografiske materiale angår, findes der to kort, der kan skønnes at have informationer fra selve ekspeditionerne. Kortene viser, hvorledes Frobishers korttegnere opfattede de af Frobisher-ekspeditionerne opdagede lokaliteter. Kortene er første gang publiceret af Henry Bynnyman, i "*A true discourse of the late voyages of discoverie, for the finding of a passage to Cathaya, by the Northwest, under the conduct of Martin Frobisher, Generall: Devided into three Bookes.*" London, 1578. Ophavsmanden til kortene formodes at være James Beare (Stefansson 1938, p. [2], som var med på Frobishers ekspeditioner.

På det ene af kortene, fig. 1, er Grønland overhovedet ikke afbildet, den nordlige zone støtter sig til Nicolas Linna. Frobisher Strædet er anbragt imellem Amerika og den vestligste del af *Terra Septentrionalis*. *Meta Incognita* er anbragt hvad der også er rigtigt, nord for *Bacalaos* (= New Foundland).

På det andet kort, fig. 2, der bærer kraftigt præg af Mercatorpåvirkning (1569) (6), er Grønland derimod repræsenteret to gange (som Grocland og som Groenland). Korttegneren har her anbragt *Meta Incognita* imellem *Groenland* og *Supposed Fynneland*

of America, og vi har måske her "stamfaderen" til Frobisher Strædets nære tilknytning til Grønland.

Placeringen af de besøgte steder er slet ikke så dårlig som antaget ved første øjekast. Grønlands sydspids, på kortet afbildet som øen: "*West-England olim-West Friseland*", er nogenlunde placeret i forhold til Island og Vesteuropa og ligeledes til de opdagede lande omkring Baffinland – længdegraderingen er dog stærkt misvisende – det falske i billedet kommer først rigtigt ind ved indtegningen af Mercators to Grønlande: *Grocland* og *Groenland*, især Groenlands placering nord for *Meta Incognita* må anses for skæbnsvanger. Man forstår udmærket, at senere kartografer, der får et sådant kort i hånden, har såre nemt ved at anbringe Frobisher Strædet i tilknytning til den del af kortet, der er benævnt "Groenland", men som i virkeligheden slet ikke repræsenterer Grønland, det er jo nemlig *West-England*, der gør dette, hvilket naturligvis ikke var så let at vide for datidens kartografer.

John Davis' ekspeditioner og kort

Frobisher havde ganske vist genopdaget Grønland, men troede det var Frisland. Derimod fremgår det af Davis' beretninger, at han er klar over, at det er Grønland, han har opdaget, således fortæller han (*Markham*, 1880, p. 205): "*In my first voyage not experienced of the nature of those climates, and having no direction either by Chart, Globe, or other certaine relation in what altitude that passage was to be searched, I shaped a Notherly course, and so sought the same toward the South, and in that my Northerly course I fell upon the shore which in ancient time was caled Groenland, ...*". Et andet sted siger han (*Markham*, 1880, p. 219): "*Groynland (by me lately named Desolation)...*". Det var John Davis' agt at tage den engelske indsats i opdagelsen af Nordvestpassagen op efter Frobisher. Den 7. juni 1585 sejler Davis fra Dartmouth ud på sin færd med to skibe "*Sunshine*" (50 tons) og "*Moonshine*" (35 tons), og den 20. juli 1585 får de Grønlands østkyst i sigte. Davis sejlede nu sydpå, rundede Grønlands sydspids og fortsatte langs vestkysten nordpå til *Gilbert Sound* (= Godthåbs-området), derfra den 1. august over til Cumberland Gulf, som Davis troede var strædet, der ville føre til Kina. På grund af det sene tidspunkt vendte de tilbage "*with notice of good successe for this small time of search*". Davis troede, at han havde fundet Nordvestpassagen, og året efter, 1586, havde Davis intet besvær med at få interessen vakt for en ny ekspedition. For Grønlands geografiske udforskning fik denne anden ekspedition ingen større betydning på grund af vanskelige

isforhold. På sin tredje rejse når Davis så langt nordpå langs Grønlands vestkyst, som til Upernavik-området, hvor et fjeld på 72°12' n. br. bliver kaldt "*Hope Sanderson*" efter ekspeditions-mæccenen. Igennem Davis' ekspeditioner og disses publikation i Hakluyt Society omkring 1600 oprinder en ny æra for kendskabet til Grønland.

Davis' eget kort skal være gået tabt (7), men derfor er vi ikke uden kendskab til Davis' kartografiske opfattelse af de af ham besejlede områder, og hvorledes han udlægger Frobisher Strædet. Han beretter selv i *The Worldes Hydrographical Discription*, London 1595: "*How far I proceeded and in What forme this discovery lieth, doth appeare upon the Globe which M. Sanderson to his very great charge hath published, for the which he deserveth great favour and commendations. Made by Master Emery Mullineux, a man well qualited of a good judgment and very experte in many excellent practises in myselfe being the onely meane with Master Sanderson to imploy Master Mullineux therein, whereby he is now growne to a most exquisite perfection*". Ifølge Markham (1880, p. XXXIII) er Davis' opdagelser indtegnet på "*New Map*", fig. 3, nøjagtigt som på *Mullineux globen*. Ved at sammenligne teksten på "*New Map*" formoder passage i Edward Wrights "*Certain Errors in Navigation*" formoder man, at Wright er forfatter til kortet (Markham, 1880, p. XXXIII). På "*New Map*" er Frobisher Strædet kommet til at ligge direkte op til Grønlands sydkyst, og den sydlige del af Grønland bærer betegnelsen "*Meta Incognita*". Syd for Frobisher Strædet ligger *Reg. E. Foreland* (et af Frobishers navne) og sydøst for ligger *Freyland* (Zenokortets "Frisland"). Strædets beliggenhed på dette kort i forhold til Frisland svarer nøje til beskrivelserne fra Frobishers rejser og kort, men den store forskel ligger i Frobisher Strædets placering direkte op til Grønlands sydkyst og i betegnelsen *Meta Incognita* for det sydlige Grønland. Det, der bevirkede Davis' forkerte anbringelse af ovenstående navne, er sikkert den manglende længdebestemmelse af Frobishers opdagelser.

Dersom de konturer, der sydøst for Frobisher Strædet er betegnet "*Freyland*" (= Frisland), dækker over Frobishers opdagelse af Grønland, da er *Freyland* en pendant til Grønland, der ses afbildet som *Gronlande*. Medens vest- og sydkysten af Grønland er angivet med en sammenblanding af Frobishers og Davis' navne, er østkystens navne hentet fra det stærkt zenopåvirkede Mercatorkort. Den nordøstlige del af kortet er baseret på Barents opdagelser og ekspedition, 1596. Davis' udlægning af Frobisher Strait, som den giver sig til kende på "*New Map*" og *Mullineux globen*, med Frobisher Strait som et farvand mellem Sydgrønland og *Reg. E.*

Forland (en af Frobishers øer) får ingen større betydning for den kartografiske udvikling af Grønlands konfiguration, men ses dog blandt andet på Jodocus Hondius' verdenskort 1608.

Stockholm-kortet

Davis fik stor betydning for udforskningen af den nordlige del af Det atlantiske Ocean, og hans betydning ligger ikke mindst i, at han, som også Markham fremhæver, er grundlægger af den systematiske udforskning af disse områder, som han kortlægger på en sådan måde, at hans opdagelser bliver sporen for nye opdagelsesrejsende, deriblandt Hudson og Baffin, Baffin er således i stand til at søge sit udgangspunkt så langt nordpå som ved Upernavik (Hope Sander-son). Indirekte får Davis' den største betydning for Danmarks indsats i Grønlands udforskning, idet den engelske lods, James Hall, der på Kristian d. Fjerdes ekspedition i 1605 blev sendt ud for at genopdage det gamle "*kronland*", antagelig har været med på, eller under alle omstændigheder havde et godt kendskab til Davis' opdagelser, et kendskab, der i allerhøjeste grad bidrog til ekspeditionens gode forløb og tillige lagde grunden til Danmarks videre udforskning af Grønland.

Formålet med Kristian den Fjerdes ekspeditioner i 1605, 1606 og 1607 og Frederik den Andens mislykkede forsøg (Christian Aalborg, 1568, Allday 1579 og Mogens Hegnesøn 1581) var ikke at finde Nordvestpassagen, men at optage forbindelsen med det gamle *kronland*, Grønland. På den tid formodede man, at der levede nordboer i Vester- og Østerbygden. De mange fremmede ekspeditioner i grønlandske farvande skabte dansk ængstelse for, at andre nationer skulle sætte sig fast på Grønland.

Hvorledes Kristian den Fjerde er kommet i forbindelse med ekspeditionens lods James Hall fra Hull vides ikke, men det forekommer ikke usandsynligt, at Kristian den Fjerdes svoger, James den Første, har medvirket (*Gosch*, 1897, p. XXXI).

Der er bevaret 4 kort fra Halls ekspeditioner for den danske konge, de opbevares i British Museum, London. Det ene er et oversigtskort over de besejlede områder fra ca. 66° til 68°35' n.br. på Grønlands vestkyst, de tre andre er detailkort over de vigtigste fjorde. Disse fire kort er de første virkelige detailkort over grønlandske områder baseret på reelle observationer (Reproduceret i *Gosch*, 1897).

Halls kort omfatter således kun de besøgte egne. Derimod findes der et anonymt håndtegnet kort, hvorpå de besejlede lokaliteter er anskueliggjort på et større område af Grønland. Kortet (fig. 4), der i

kartografiske kredse kaldes "*the Stockholm Chart*", befinder sig i Kungliga Bibliotheket, Stockholm. Det er et voksende kort og er inddelt i såvel længde- som breddegrader. Længdegraderne er ubenævnte, hvorimod breddegraderne er benævnt med et interval på 1 grad fra og med 44° – 72° nord. I længden omfatter kortet området fra omkring Shetlandsøerne til området vest for Davis Strædet. Kortet er gengivet på papir, hvori en klase vindruer indgår som vandmærke. Kystkonfigurationen er først tegnet med blyant, derefter trukket op med sort tusch, mens stednavnene og nogle få øer ved den grønlandske vestkyst er indskrevne og tegnet – sandsynligvis af en anden – med rødligt blæk. De fire tal: 10, 12, 16 og 27 er skrevet med sort. To kystlinier i det nordvestlige hjørne repræsenterende en del af Grønlands kyst er tegnet med blyant.

Vestgrønlands kystkonturer og Davis Strædets vestside er en afbildning af de egne, som Davis besejlede, og der skal ikke megen fantasi til for at se, at de konturer, der ligger placeret omkring kompasrosen mellem Grønland og Island, er gengivelser af Frobisher's West-England (Grønland) og Meta Incognita med Frobisher Strædet. At det er Frobishers opdagelser, der er aftegnet, kan erfares ved en sammenligning med James Beares kort, fig. 2. På kompasrosen er forøvrigt E og W pudsigt nok anbragt modsat de rette verdenshjørner.

Professor K.J.V. Steenstrup beskrev kortet i 1886, og det er behandlet flere gange senere i litteraturen, bl.a. af C.C.A. Gosch (1897) og Miller Christy (1897). Gosch's tese med hensyn til kortets oprindelse er den, at det sandsynligvis er en korrigeret kopi af et tabt kort – muligvis Davis' – tegnet og rettet ind efter Halls hjemkomst til København. Miller mener derimod, at kortet er tegnet før 1605 på grundlag af engelske kort, og at det kun er Halls stednavne, der er indtegnet efter Halls hjemkomst fra Grønland. Millers teori forekommer mig mest sandsynlig bl.a. ud fra det argument, at stednavnene er indført med en anden type blæk.

En sammenligning af "*New Map*" (= Mullineux globen), fig. 3, med *the Stockholm Chart*, fig. 4, falder ikke ud til fordel for en teori om, at Davis skulle have været ophavsmand til dem begge, bl.a. er *Frobisher Strait* på "*New Map*" lagt for sydenden af Grønland, og syd for strædet ligger *Reg. E. Foreland*, medens det på *the Stockholm Chart* ligger inden for det område, der må betegnes som hørende til selve Grønland. Da vi har Davis' ord for (side), at han har været med ved Mullineux globens udfærdigelse, som er lig med *New Map*, må det kunne sluttes, at *the Stockholm Chart* ikke har direkte tilknytning til Davis' kort.

Derimod må *the Stockholm Chart* have haft tilknytning til Halls ekspeditioner, det borger de indskrevne navne for, selv om ikke alle

er med og nogle stavet og placeret anderledes, end det fremgår af Halls rejsebeskrivelser og de fire kort. Det eneste navn, der ikke stammer fra Halls ekspeditioner, men fra Davis, er det sydligste: *Desolation*.

Det sydlige af Grønland er tegnet to gange, nemlig området omkring *C. Desolation* og *Frisland* (= Sydgrønland). Det er det første kendte kort, der giver en antydning af *Disko Bugten*, idet afbrydelsen af kystkonturerne omkring 69° n.br. må anses at dække over denne bugt.

Kort af typen som "*the Stockholm Chart*" får stor og skæbnsvanger betydning for Grønlandskortets udvikling. Typen manifesterer sig efterhånden med et gennemgående sund, øjensynligt fremkommet ved, at man forlænger Frobisher Strædets konturer på "*the Stockholm Chart-typen*" vestover, således at Grønland gennemskæres. Et mellemstadium ses på *Hessel Gerritsz' kort* 1612 (8), fig. 5, fuldendt ses det på *Joris Carolus' kort* 1634, fig. 6.

Joris Carolus' kort

Joris Carolus (9) fra Enkheuisen havde blandt andet sejlet på Grønland for det *Noordsche Compagni* og tegnede allerede i 1626 et kort over Island, Grønland og det nordøstlige Amerika. Det er en håndtegning på pergament med titlen "*Niuwe Pascaert van ijslant*", opbevares i Algemeene Rijksarchief, 's Gravenhage. Carolus' kort fra 1634, fig. 6, er i det store og hele en gentagelse af kortet fra 1626, dog er Grønlands kyster fortsat noget nordligere uden dog at danne nogen samlet aftegning af Grønland. Kortet fra 1634 er udgivet i hans atlas: "*Het nieuw vermeerde Licht*", Amsterdam 1634.

Carolus' kort danner prototypen for de hollandske kartografers Grønlandskort i det næste århundrede. Udgangsmaterialet for Carolus har sikkert været et Mercatorkort, som er blevet tillempt de nyere opdagelser med den fortegnelse, som de gav Grønlandskortets konfiguration, se f.eks. det sydlige Grønland.

De utallige fjorde på Grønlands sydøstkyst, som så tilforladeligt er aftegnet, bygger sandsynligvis ikke på en geografisk undersøgelse af samme, men skal sættes i relation til legenden om Østerbygden. Ti af navnene har hollandske former, sikkert hentet fra Willem Barentszoons nu ukendte hollandske oversættelse af Ivar Baardsens Grønlandsbeskrivelse. De hollandske former passer ikke til andre overleveringer, heller ikke til den engelske oversættelse efter Barentszoons manuskript, som Purchas lod trykke 1625 (*Purchas, His Pilgrimes*, III, London 1625, pag. 518 ff) (*Bjørnbo & Carl S. Petersen*, 1908, p. 13).

Placeringen af disse fjorde og navne går igen på samtlige hollandske søkort i århundreder og er givet medbestemmende til den opfattelse, at Østerbygden skulle være at finde på østkysten, ligesom man troede, at der stadig levede efterkommere af de gamle nordboere på østkysten, der talte gammelt nordisk. Den tilsyneladende gode lighed mellem de aftegnede fjorde og fjorde på østkysten må tilskrives tilfældigheder. Det må antages som givet, at dersom de aftegnede fjorde virkelig var undersøgt af hollænderne, så ville de også bære hollandske navne og ikke de gamle nordiske eller hollandske navneformer af disse.

Som det fremgår af Carolus' kort, er der nu to sunde, der gennemskærer Grønland, hvoraf kun et bærer navn, nemlig det sydligste, som benævnes *Frobishers Straet*. Hvorfor Carolus anbringer to stræder på sine kort, er ikke umiddelbart indlysende! Måske er det den tendens til ikke at tegne fjordens bundkonfiguration, men at lade fjordens sider stå uforbundne, som nogle kartografer viser på deres kort over Grønland i begyndelsen af det 17. århundrede, der har inspireret Carolus på den måde, at han simpelthen lader et par af fjordsiderne fortsætte ud på den anden side af kysten, så der derved er blevet skabt et par sunde?

Man kan heller ikke udelukke den tanke, at J. Beares kort, fig. 2, kan have haft indflydelse: her ligger "*Meta Incognita*" syd for "*Groenland*", adskilt ved et sund, og "*Meta Incognita*" er selv gennemskåret af "*Frobishers Streights*". Det stemmer forøvrigt med Carolus' kort, hvor det også er det sydligste sund, der er Frobisher Strædet.

Det nordligste af de to grønlandske sunde på Carolus' korttype får sent navn, først med G. van Keulens kort ca. 1720 bærer det navnet Bear-Sound, sikkert Frobishers "*Beares Sound*" fra *Meta Incognita*, opkaldt efter James Beare. Måske ligger Beares Sound til grund for nutidens Bjørne Sund i Godthåb distriktet.

Der er to ting, der gør Carolus' kort betydningsfuldt i kartografisk henseende.

I. Det er første gang, man har et kort med to fuldt optrukne sunde, der gennemskærer Grønland.

II: Det er første gang, man har et dateret kort med den mærkværdige anbringelse af sagatidens navne på østgrønlandske fjorde. Denne opfattelse bliver almindelig i kartografiske kredse og tvinger derved de menneskers tanker, der beskæftiger sig med Østerbygden, til en placering af denne på østkysten, hvad der igen resulterer i en mængde mislykkede ekspeditioner til østkysten. At Østerbygden ikke lå her bliver først opklaret ved Gustav Holms konebådsekspedition langs Grønlands østkyst i årene 1883-84.

Joris Carolus' kort blev næsten uforandret optaget i hollandske atlas gennem årtier, da disse udkom i store oplag og næsten dominerede markedet, betød det, at antagelsen om at Frobisher Strædet gennemskar Grønland, yderligere udbredtes.

Nogle eksempler til belysning og udbredelse af Joris Carolus' korttype:

- Isaac la Peyrere: Kortbilag til "Relation du Gröenland. Paris 1647".
- Jan Janssonius: bringer en næsten fuldkommen kopi af Carolus i mange atlas, f.eks. "De lichtende Columne of te Zee-Spiegel, Amsterdam 1652".
- Gerard van Keulen: Grønland gengives i hans atlas næsten fuldstændigt efter Carolus, f.eks. "De lichtende Zeefakkel 1722".

Carolus' kort og nordiske kartografer

Også på kort udarbejdet af nordiske kartografer sætter Carolus-typen sit præg således på kortet "*Gronlandiæ antiqvæ/Tractus/exvetustissimis monumentis/erutus/Opera/Thormodi Torfæi/penicill/Jacobi Rasch/ 1706*", fig. 7, oversat lyder titlen: Det gamle Grønlands udstrækning udforsket efter de ældste skriftlige dokumenter af Thormod Torfæus (10) og tegnet af Jacob Rasch (11). Det er udgivet som kortbilag til "*Gronlandia antiqua seu veteris Gronlandiæ descriptio*" København, 1706.

Inden udgivelsen af kortet "*Gronlandia Antiqua*" i 1706 var der forøvrigt opstået uoverensstemmelse mellem Torfæus og Rasch, fordi Rasch havde ændret så meget på Torfæus' forlæg, så denne ikke kunne anerkende kortet (Torfæana, 1777, p. 140). Kortforlægget, som Torfæus lod Rasch tegne efter, bygger bl.a. på oplysninger fra gamle islandske håndskrifter og to kort. De to kort omtaler Torfæus på bagsiden af kortet "*Gronlandia Antiquæ 1706*" således: "...*partim mappæ Geographicæ Theodori Torlacüviri in hisce versatissimæ, partim mappæ Hydrographicæ, Amstelodami excusæ, Anno 1666*".

Der kan ikke være tvivl om, at det ene kort, som Torfæus har brugt som forlæg, er: "*Grönlandiæ/situs & delineatio/per/ Theodorum/Thorlacium/1668/* (210 x 124 mm), fig. 8, som findes i Thórður Thorlákssons "*Grönlands Beskriffvelse*" 1669 (12). Om det andet kort som Torfæus nævner: "*Hydrographicæ, Amstelodami excusæ, Anno 1666*" skriver Nissen (1958, p. 146): "Jeg er tilbøielig til å anta, at der med dette sjøkartet nettopp siktes til det av Pieter Goos i Amsterdam i 1666 utgitte "*Pascaart van Europa Als*

mede een gedeelt vande Cust van Africa". I denne antagelse tager Nissen utvivlsomt fejl! Det kort, som Torfæus henviser til, må være: "*Ex mappa/hydrographi/ca Amstelo/dami excussa/Anno 1666*, (fig. 9), som også findes i Thorlákssons "*Grönlands Beskriffvelse*". Alene Torfæus' titelangivelse indicerer, at det forholder sig således kartografisk ses det blandt andet på den markante aftegning af "*Bals Rivier*" samt de to stræder og de to store sydlige øer (13). Bemærk f.eks. de tre øer i det sydligste stræde. Sammenligner man derimod P. Goos': "*Pascaart van Europa Als...*" med Torfæus' "*Gronlandia antiqua, 1706*", skal man være heldig for at finde overensstemmelser.

Thorláksson opgiver ikke, hvem han har tegnet "*Ex mappa hydrographica Amstelodami excussa Anno 1666*" efter, men det er utvivlsomt kopieret efter det af Carolus stærkt påvirkede Doncker kort: "*Pas-caerte van Groenlandt*". Det afspejler sig ikke direkte, at Thorláksson har kopieret Donckers kort, der for Grønlands konfiguration og navngivning så at sige er en kopi af Carolus' kort fra 1634. Alligevel mener jeg at kunne konstatere, at det er Donckers kort, som Thorláksson har kopieret, og ikke et kort udført af en anden af de mange nederlandske kartografer, der så at sige alle kopierede Carolus' kort fra 1634. Doncker udgav således et atlas i 1666 en udgave af "*De Zee-Atlas Ofte Water-waereld*" (om Doncker og hans atlas se *Koeman*, 1970, p. 152–189) med det ovenfor nævnte "*Pascaerte van Groenlandt*". På dette korts kartouche findes gengivet en person som så at sige er identisk med personen på Thorlákssons kartouche.

På sit kort "*Ex mappa hydrographica 1666*" har Thorláksson i fuld overensstemmelse med angivelsen på Carolus' kort navngivet det sydligste af de to stræder, der gennemskærer Grønland som værende Frobisher Strædet. På kortet fra 1668 har Thorláksson derimod ladet det nordligste stræde få denne betegnelse, og som sådan indgår det også på Torfæus' og Rasch' kort i 1706. Og ligesom Thorláksson placerer Torfæus og Rasch Vesterbygden og Østerbygden henholdsvis i den vestlige og østlige del af Frobisher Strædet.

Navnestoffet på Torfæus' og Rasch' kort er anført i tabel 3.

Hans Egedes ekspeditioner 1723 og 1724

Torfæus' og Rasch' kort "*Gronlandia Antiqua*" 1706 fik stor betydning for den dansk-norske "genopdagelse" af Grønland, idet Hans Egede kendte dette kort, da han udarbejdede sine planer om missionsarbejde på Grønland. Hans Egede (1686–1758) var præst i

Vågan, da han i 1710 foreslog en mission i Grønland blandt nordboernes formodede efterkommere. Ideen med at drage til Grønland for at missionere hævder Hans Egede at have fået i 1708, da han kom i tanker om, at han engang i "*Norges Beskrivelse*" 1642 (14) havde læst om de kristne nordboere i Grønland (Hans Egedes relation 15. juni 1722). Dette gamle værk skulle altså have givet ham ideen, men sin geografiske opfattelse af Grønland havde han dannet sig gennem læsning af Torfæus' "*Gronlandia Antiqua*" 1706. Dette værk er næsten den eneste litterære kilde, han refererer til i sine relationer, som han sendte fra Grønland til Bergen og København. Dog grunden til, at Hans Egede overhovedet nåede Grønland, skyldtes nok ikke så meget de litterære kilder, men snarere mundtlige oplysninger fra skipperne i Bergen, som sejlede på *Strat Davis*. En vigtig fornyelse af litteraturen om Grønland, nemlig Lourens Feykes Haans "*Beschryving van de Straat Davids*" 1719, (2. udgave 1720), udkom et par år, inden Hans Egede nåede Grønland. Beskrivelsen var forsynet med fortrinlige landtoninger, og det vides, at der blandt de hollandske kort og søbøger, som Det bergensiske Kompagni havde erhvervet, også var et eksemplar af Haans værk. Det vides også, at det befandt sig på et af skibene, som sejlede Egede-missionen til Grønland.

Som nedenfor beskrevet tegnede Hans Egede nogle udmærkede kort over Grønland. Om hans uddannelse i korttegning siger såvel *Bobé* (1944, p. 19) som *Ostermann* (1940, V.I, p. 239), at han inden sin afrejse havde uddannet sig i landmåling og korttegning. Det er imidlertid uklart, hvor han fik denne uddannelse i landmåling og også i hvor stor udstrækning. Hans Egede har sandsynligvis fået undervisning i at tage højden af solen med kvadranten. I sine rejsebeskrivelser skriver han således et par gange om foretagne solhøjdebestemmelser i "jeg form" f.eks. den 11. marts 1724: "*Her toeg jeg atter Højden af Soelen med Quadranten*". I hvor høj grad, Hans Egede mestrede kvadranten og foretog selvstændige breddebestemmelser, er svært at slutte ud fra dette, idet styrmand Seehusen opgiver samme bredde i sin journal, og han skriver: "vi". (Ny kgl. Saml. 1293, 1294 og 1294b, fol.)

Hans Egede havde som nævnt allerede i 1710 foreslået en Grønlandsmission, men afrejsen til Grønland fandt imidlertid først sted i 1721. Han havde da opnået støtte hos Frederik den Fjerde og et bergensisk Kompagni, og den 3. juli 1721 nåede Hans Egede det område på Grønland, som blev stedet for missionens grundlæggelse. Stedet, der var udset, var *Bals Revier*, således som det ses på Thormod Torfæus' og Jacob Rasch' kort 1706 over Grønland, fig. 7, og dermed påbegyndtes den første faste europæiske bosættelse, efter at der i ca. 300 år ikke havde levet fastboende europæere på

Grønland. Samme år, 9. juli, iværksattes opførelse af en bolig på en ø i fjordens munding, pladsen kaldte Egede *Haabets Hafvn* (*Hans Egede*, 1925, p. 9). Først i 1727 flyttedes kolonien ind på fastlandet over for øen, og byen Godthåb, Grønlands hovedby, grundlagdes. Hvis Egede havde håbet at finde nordboer på denne lokalitet, som på Torfæus' og Rasch' kort var betegnet som *Vesterbygden*, så er han blevet skuffet. Ja, det varede endog noget, inden han fandt spor efter dem, det lykkedes først i april 1723, da erfarede han, efter at han havde fået oplysninger af nogle grønlændere, at der langt inde i Ameralikfjorden fandtes ruiner af nordboernes huse. (*Hans Egede*, 1925, p. 74).

Den følgende tid foretog Hans Egede flere rekognosceringer i Godthåbsområdet. Den 18. og 19. juli 1723 (*Hans Egede*, 1925, p. 86) fik han imidlertid at vide af nogle tilrejsende grønlændere, der boede nogle dages rejser syd for kolonien, at der i dette område fandtes mange ruiner af stenvurede huse, som de gamle nordboer havde bygget. Hans Egede troede, hvad der var ganske naturligt ud fra sin viden blandt andet fra Torfæus' og Rasch' kort, fig. 7, at ruinerne var rester af den sydlige del af *Vesterbygden*.

Næsten samtidig havde han af *Missionskollegiet* (15) fået pålagt at sende skibe og folk ud for at søge *Østerbygden*. Han besluttede, at han selv ville rejse med. Interessen for at undersøge oplysningerne om de sydlige levn fra nordboerne har sikkert bidraget til denne beslutning. Men den egentlige årsag har uden tvivl været ønsket om, som han udtrykker sig: "*igiennem det saa kaldede Forbissers Straet, som staaer tegned i Søe-Kortene, som nærmeste Vej til Østerbygd at komme*" (*Egede*, 1738, p. 100). Netop håbet om at nå frem til *Østerbygden* og møde de gamle nordboer, som han formodede levede der, må have været den egentlige spore for ham til at tage med på en så strabadserende tur.

Ekspeditionen startede temmelig sent på året nemlig den 9. august 1723. Den bestod af Hans Egede og styrmand Erich Larsson (16) og et mandskab på ni mand og to chalupper (17).

Undervejs sydpå undersøgtes landskabet og grønlandske bopladser. Den 22. august efter at have undersøgt *Aggelusuach* [Agdluitsoqfjorden] (*Bobé*, 1925, p. 415) noterede Hans Egede (1724, p. 22, 1925, p. 97), at alt, hvad han indtil nu havde set af ruiner, var rester af *Vesterbygden*. Han var ikke og blev aldrig vidende om, at disse var resterne af den gamle *Østerbygd*. Fejltagelsen skyldtes rimeligvis det kartografiske materiale: Torfæus' og Rasch' kort, (fig. 7) hvorpå *Østerbygden* var placeret på Grønlands østkyst.

Han nåede sydpå til i nærheden af *Nanortalik* omkring 60°8' n.br. (18). Den sydligste breddebestemmelse blev foretaget dagen efter hjemrejsens påbegyndelse, den opgives til 60° 20' n.br. (Hans

Egede, 1724, p. 27, 1925, p. 98). Hans Egede havde altså været forholdsvis nær Grønlands sydligste punkt $59^{\circ} 46'$. Og ekspeditionen var nået ca. 4° syd for udgangspunktet, *Håbets Ø*, hvortil ekspeditionen returnerede den 14. september 1723 uden at have observeret Frobisher Strædet.

Allerede året efter startede Hans Egede på et nyt rekognosceringstogt, som denne gang gik nordpå. Ekspeditionen bestod af 20 mand, deriblandt styrmand Cornelius Seehusen, (19) mandskabet var fordelt på 2 chalupper. Mens togtet året i forvejen var kommet sent af sted, startede man nu allerede den 22. februar. Ekspeditionen nåede nordpå til $65^{\circ} 56'$ (Hans Egede, 1724, p. 87, 1925, p. 117). Efter at have sejlet ind i Evighedsfjorden (Kangerdlugssuatsiak) (Bobé, 1925, p. 417), besluttede Hans Egede sig til at vende om, han manglede da blot to dages rejse for at nå Nepisene (Hans Egede, 1724, p. 96, 1925, p. 120), men vejret var for ugunstigt. Han nåede velbeholden hjem den 21. marts efter ca. 4 ugers fravær, men var dog ked af, at han ikke havde nået Nepisene, hvortil han havde hørt, at de fremmede skibe sejlede ind om sommeren for at handle med grønlænderne (20).

Hans Egedes kort 1724

Kartografisk resulterede de to togter i et såre interessant kort over et stykke af Grønlands vestkyst tegnet af Hans Egede. Det er blandt andet bemærkelsesværdigt, fordi det er det ældste, kendte kort over et grønlandsk område, som er udarbejdet af en fastboende på Grønland.

Kortet har titlen: "*Carta ofver Grønlands Vesterside, 3de Grader/Sønden for Colonien og 2de Grader Nordenfor/Colonien forfaret ved Hans Egede/Missionær A^o 1724*", fig. 10. Kortet, som nu befinder sig i Rigsarkivet i København (21), er først skitseret med blyant og derefter trukket op med tusch. Korttrammens mål: højde 39 cm, bredde 30 cm. Hans Egede afsendte kortet til Frederik den Fjerde, den 10. juni 1724, og da den anden ekspedition – den nordlige – sluttede i marts 1724, er kortet følgelig blevet færdigtegnet i perioden marts-juni 1724 samme år.

Kortet er opdelt i to halvdele, en venstre halvdel, der har kartografisk relation til den sydlige rejse, og en højre, der har relation til den nordlige kyststrækning, der undersøgtes i 1724, d.v.s. at kortet til højre er en fortsættelse af kortet placeret på venstre side. Der er dog overlappning, idet områder af *Balls Revier* og *Ameralikfjorden* er med såvel på venstre som på højre kortdel. Overlappningen viser ikke samme kartografiske gengivelse af samme område, og på venstre kortdel er området graderet mellem $63^{\circ} 40'$

Tabel 1: Landtoningernes tekst og breddeangivelser

<i>Venstre side, svarer til rejsen i 1723:</i>	<i>Højre side, svarer til rejsen i 1724:</i>
<i>P.</i>	<i>Landet og Coloniens/ Høye Vhare 1ste</i>
<i>S.S.)/60 gde. 40. til 50 m:</i>	<i>O. t. S. 64gder. (24)</i>
	<i>Vharen Nr. 2/0.t.N. 64 gde (24)</i>
<i>S. og S.t.V. 61 gde</i>	<i>Salbierget /S.t.O. (25).</i>
<i>O.t.S./ 62 gde omtrent</i>	<i>Salbierget / Ost. 65 g. 14 m:</i>
	<i>O.t.S. N.F.</i>
<i>61 gde 40 m: S. og S.t.V.</i>	<i>66 gder omtrent S.S.O. N.F.</i>
<i>61 gde 20 m S.S.O.</i>	
<i>O.S.O. 63 gde 24 m:</i>	
<i>N.O.t.O.</i>	
<i>S.O.t.S.</i>	<i>S.S.O./ 63–40 m:</i>

og 64° , medens det på højre er placeret mellem 64° – $64^{\circ} 20'$. Det forekommer mærkeligt, at netop det område, hvori kolonien lå, ikke er mere konsekvent gengivet, således har Ameralikfjorden på venstre korttegning et nærmest øst-vest gående forløb, hvorimod det på højre har en sydvest-nordøstlig retning. Det var i denne fjord, Hans Egede første gang observerede ruiner fra Nordbotiden.

Kortets gradering: Kortet er ikke forsynet med længdegrader, men kun med breddegrader, den venstre side er forsynet med breddeangivelser 60° , 61° , 62° , 63° og 64° , den højre, der som nævnt ovenfor har relation til den nordlige ekspedition, har angivelserne: 64° , 65° , 66° , 67° og 68° , pudsigt nok er de skrevet på hovedet på denne side. Breddeangivelserne 60° – 61° er inddelt i 11 afsnit.

Rejsejournalerne (22) fra de to togter har som sydligste breddebestemmelse $60^{\circ} 20'$ og nordligste $65^{\circ} 15'$, men uagtet dette har Hans Egede tegnet, ganske vist i mere skitseagtig form, kysternes forlængelse, dels en sydlig, der næsten tangerer 60° n.br., og som

fortsætter om på østkysten, dels en nordlig, der skitserer Disko og Diskobugten.

Kortet er givetvis baseret på de foretagne iagttagelser under de to togter, nogle af disse iagttagelser giver sig til kende på kortet i form af landtoninger, hvilket tyder på en vis påvirkning af *Lourens Feykes Haans*: "*Beschryving van de Straat Davids*" (23). Dette værk kom i Bergens magistrats besiddelse, således indberettes til kongen den 10. marts 1721 (*Bobé*, 1944, p. 54), at et eksemplar af Haans "*Beschryving van de Straat Davids*" ville blive overladt til skibet, som skulle sejle til Grønland. Det vil sige, at Hans Egede må have kendt Haans værk, men der er ingen synlige beviser på, at han har anvendt det under sin tegning af kortet over Grønlands vestkyst.

Hans Egedes landtoninger er gengivet i større målestok end den øvrige del af kortet. De er forsynet med pasmærker, som svarer til lignende afsat på de respektive lokaliteter, således at man kan finde landtoningernes positioner på kysten. Elleve af de fjorten landtoninger er forsynet med breddeangivelser.

Der er ikke større overensstemmelse mellem kortets breddeangivelser og de, som er angivet i Hans Egedes, Erich Larssøns og Cornelius Seehuusens rejsejournaler. I disse er der nemlig fuldstændig overensstemmelse: De er opgivet således: 60° 20' (27. august), 61° 4' (4. september), 61° 42' (6. september), 62° 32' (10. september), 62° 49' (11. september), 63° (10. september), 63° 24' (11. august), 63° 24' (13. september), 64° 50' (25.–26. februar), 65° 12' (29. februar), 65° 56' (11. marts).

I andenudgaven af relationerne har Hans Egede (1738, p. 112) imidlertid kun bibeholdt to af breddebestemmelserne, og deraf er den sydligste ændret fra 60° 20' til 60° 10' uden nogen begrundelse, men med tilføjelsen: "*så vi deraf saae, at vi icke havde været langt fra Huken* (26).

Af signaturer ses små tegninger af huse symboliserende nordbo-ruiner, desuden ses skovsignatur, særlig kraftig markeret lige syd for 61°, hvor Egede havde fået anvist et kraftigt krat bestående af birk, pil og enebær. Oplysningerne om skovbevoksning havde Egede fået af grønlænderne, og om sandsynligheden af sådan bevoksning siger han: "*Dertill med saa strider det og icke heller imod dend gamle Grønlandske Beskrivelse, som formelder om Skove på dend Øster Side af Grønland*". Hans Egede afsætter da også på sine senere kort, som medtager østkysten, en kraftig signatur for skov på denne kyststrækning.

På Hans Egedes "*Carta ofver Grønlands Vestersüde ... 1724*" leder man forgæves efter Frobisher Strædet, hvilket han inden sit togt sydpå regnede med at skulle skyde genvej gennem til Grønlands østkyst, hvor han troede at Østerbygden lå.

Tabel 2: Kortets stednavne og tekst.

Venstre side, fra syd	Højre side, fra syd,
<i>Aggelusuack</i> (27)	<i>Colonien</i>
<i>Iggalick</i> (28)	<i>Præstefiord</i>
<i>Tunullibich</i> (29)	<i>Amaralich</i>
<i>Iisfield</i> (30)	<i>Er lafvot land / og slemt grundt og mange / blindringer uden fore. /</i>
<i>Iisbiery</i>	<i>Baals revier</i>
<i>Iisbiery</i>	<i>Pesichsiarbm.</i> (35)
<i>Sand=land, er lafvot og ligger / ganske betacht med Iis, udenfore / er det heelt grundt</i> (31)	<i>Ujarachsuack</i> (36)
	<i>Iisbieryget</i>
<i>her er høye og / tachede fielde</i> (32)	<i>Salbieryget</i>
<i>Præstefiord</i>	<i>Høje klipper</i>
<i>Amaralick</i> (33)	<i>Spitze fielde</i>
<i>Baals revier</i> (34)	<i>Er høye / taggede / Fielde</i>
	<i>Iisfielde</i>
	<i>Høye fielde</i>

Nogle af de betragtninger, som han kom til under sin søgning af Frobisher Strædet, er nedfældet i hans rejsejournal. Således formodede han 15. august 1723 at være i nærheden af Frobisher Strædet, en formodning han baserede på iagttagelse af en mængde is i farvandet. Før at anskueliggøre for grønlænderne, hvad det var han søgte, og hvad det var, han troede, han var i nærheden af, tegnede han en skitse med strædet placeret således, som det fandtes gengivet på søkortene. Men ingen af grønlænderne kendte noget til et sådant stræde.

Den 22. august sejlede Egede ud af Agdluitsoqfjorden (*Bobé*, 1925, p. 415), han havde stadig ikke observeret noget stræde og besluttede derfor at fortsætte rejsen endnu nogle dage for at undersøge, om Frobisher Strædet dog ikke skulle kunne findes, (*Egede*, 1724, p. 22, 1925, p. 97). Den 25. august opgiver Egede imidlertid at rejse længere mod syd, idet han finder det håbløst at søge efter dette stræde, som ingen grønlander kendte noget til, og han beslutter at vende om.

Efter hjemkomsten, da han har korrigeret gradmålingerne og atter konstateret, at han har været ganske nær Grønlands sydpunkt, udtaler han sig om de divergerende placeringer, Frobisher Strædet og Bear Sund har på forskellige kort. Han beretter videre, at han ikke har set og ej heller fået nogle oplysninger af de "vilde", som skulle bekræfte disse stræders eksistens, og han gør sig derfor den slutning, at de slet ikke eksisterer, en slutning han også motiverer med, at disse stræder overhovedet ikke nævnes i beretningerne om nordboerne (*Hans Egede*, 1925, p. 103).

Resultatet af hans overvejelser i forbindelse med hans undersøgelser langs Grønlands sydvestkyst fører til det kartografiske forhold, at Egede udelader Frobisher Strædet samt Bear Sund på sit kort. Det er bemærkelsesværdigt, fordi det er det første kort, hvorpå Frobisher Strædet bevidst er udeladt efter strædets indførelse i den kartografiske verden, en udelukkelse der skyldes en selvstændig geografisk undersøgelse af de faktiske forhold.

Grønlandiæ Antiquæ

De kort, som Hans Egede senere udarbejdede (37), og som omfattede størstedelen af Grønland, var for vestkystens vedkommende baseret på "*Carta ofver Grønlands Vestersüde 1724*" og de undersøgelser, der dannede grundlag for det. Det gælder formodentlig også for det grønlandskort, som Hans Egede den 4. januar 1737 indsendte til Missionskollegiet som bilag til et nu tabt forslag: "*en ny vej og et nyt Middel' til Østerbygdens Rekognosering*" (*Bobé*, 1944, p. 245). Resterne af kortet, fig. 11, kun halvdelen er intakt, opbevares i Det kongelige Biblioteks kortsamling. På denne halvdel, som omfatter det meste af Østgrønland, findes en kartouche med følgende titel: "*Nova Delineatio. / GRØNLANDIÆ ANTIQVÆ / Hvis Westersüde 1723 og 1724. / fra 60 og indtil 67 grader er bleven/perlustrerit og langs Landet og inde/i fiordene flittig recognoseeret af/Hans Egede, første Kongelig / Danske Missionair udi/Grønland./ Kiöbenhavn A. 4 Januarij / 1737.*" Koloreret håndtegning, papir, halvdelens totalmål: 298 x 480 mm (bredde x højde), med gradering 281 x 449 mm, kortet uden gradering 276 x 433 mm.

Bobé (1944, p. 245) meddeler, at kortet var tilegnet Missionskollegiets præses J.L. Holstein, som det ses af ovenstående citerede titel, fremgår det ikke af denne, at kortet skulle være tilegnet J.L. Holstein. *Bobé* siger endvidere, at der haves en genpart af hele kortet.

Denne kopi, som *Bobé* sigter til, har latinsk titel, som så at sige er en oversættelse af den danske titel på kortet fra 1737:/ "*Grøn-*

landiæ Antiquæ / Nova Delineatio / Cujus Pars Occidentalis / per / Johannem Egede / Missionarum Grønlandorum / primum / Anno 1723 et 24, etc. / perlustrata / est." (Koloreret håndtegning, kortets totalmål: 590 x 480 mm, med gradering 554 x 422 mm, kortet uden gradering 528 x 404 mm papir samme type som kortet fra 1737, vandmærke: våbenskjold med fransk lilje og romertal VI. Kortet (fig. 12) er ikke dateret, men sandsynligvis tegnet i 1739 og benævnes i denne artikel som kortet fra [1739].

Samtlige stednavne og tekster på Hans Egedes kort [1739] gengivet i den originale ortografi.

I hjørnet til venstre:

NB: Fiordenes Navne paa den Vestre Siide af/Grønland har i fordum tid været efterskrevne:/1 Lysu Fiord, 2 Hafti-Fiord,/3 Toar-Fiord. 4 Leiru Fiord. 5 Hornafiord./6 Agnata Fiord. 7 Lodins Fiord. 8 Straums=/Fiord. 9 Anda Fiord. 10 Ragna Fiord./ 11 Einars-Fiord, med sine Kircker og/Closterer.

Udfor Vestkysten:

Fretum Davids

Nordvestlige hjørne:

Pars Americæ Septentriona[is:]

Vestkysten af Grønland er forsynet med følgende navne (fra nord): *Vaigat, Disco, Christians-Haab, Nordbay, Sydbay, Nepisene/, den afbrendte Loge/Salen, Fiske Vog, Ujaraksuak, Baals-revier, Got/Haab, Amaralik-Fiord, Fiske-Fiord, Iis-vog, Cap. Conf., Torn-garsuit, Tunnuliarbik, Kakortok. Her findes et Vand/som om Winteren/ er ganske syden/des heedt/ Aghuitsok, Onartok, Staten huch, Cap Faruel nu/kaldet/Cap Cron Printz Christian/*

Østkysten af Grønland er forsynet med følgende navne (fra nord):

Hvid-Serk, Rans-Ey, Funke-bunder, Blaa-serk, Fiord Ollum-lengri, Beru Fiord, Solva daler, Melrakkanes, Skagen-Fiord, Barne Field, Torfs Fiord, Sandvik, Hiorls-nes, Hvarsgnipa, Vandala bygd, Ketilds-Fiord, Hrakbiarnar-Ey, LundEy, Coenobium/St: Olaj, Coenobium/Moniale/Thermæ, Hvars Fiord, Harnaf, Slets Fiord, Rump-Ey,/ Templum/Chatedrale/Gardense, Ottundar/Fiord,/Einars Fiord:/K: St: Nicol/consecratum. / Burafiord, Lang-Ey, Lumbey, Fosso, Fosse-Sund, Granevik, Brattalied, Hafgrims Fiord, Lovundurs Fiord, Borga fiord, Erars-fiord, Bondafiord, Leirdals/ Kircke, Midfiord, Indre vik, Yttre vik, Dyrnes/K. Herey, Eriks-Fjorder, Utibliks Fiord, Isafiord, Strandef: Kola Fiord, Dyra-Fiord, Steins F: Thoralds F: Bergth.

De to indskrifter, som selve Grønland er forsynet med lyder således: [det nordligste]

NB. Her ere mange skønne Fiorder, hvor / vore gl: norske Folck
fordum / haver boet, som af de forfaldne Huuse / og rudera er
kiendelig at see.

[det sydligste]

NB: Her iligemaade sees mange / rudera af de Norskes bygninger /
Saawelsom Kircker iblant hvilcke / nogle ere i den stand at de kand /
repareris.

Ved østlige kortrand: Iis = Landia.

Hans Egedes kort [1739] fig. 12, befinder sig nu i Det kongelige Biblioteks kortsamling, København. Her blev det takket være Ny Carlsbergfondet indlemmet i 1939, da biblioteket fik overdraget Dr. Lauge Kochs store samling af Grønlandica heriblandt en stor samling grønlandskort. Lauge Koch havde købt kortet af antikvarboghandler Volmer Rosenkilde, København, som havde erhvervet det i Tyskland. Om dette køb har Volmer Rosenkilde i 1960 fortalt mig, at det foregik i Munchen (38). En lykkelig indskydelse fik ham til at spørge, om dette kort og noget andet, han havde erhvervet, stammede fra det fyrstelige bibliotek i Wernigerode. En undersøgelse viste, at sådan forholdt det sig. I den periode, hvori Hans Egede formodes at have tegnet kortet [1739], var grev Christian Ernst til Stolberg ejer af det berømte fyrstelige bibliotek i Wernigerode.

Grev Ernst, fætter til Kristian den Sjette var ivrig bogsamler og iværksatte mange afskrivninger af håndskrifter, han var bl.a. i besiddelse af manuskriptet "*Grammatica Grönlandica per Johannem Egede concepta*". (Rosenkilde, 1934, p. 73). At han, der var stærkt interesseret i "hedningemissionen" og besøgte København flere gange, skulle have fået Egede til at tegne et kort over Grønland, må anses for overmåde sandsynligt.

Kristian Nissen (1958, p. 178) citerer Bobés udsagn om, at vi her har en genpart af originalkortet, og han tilføjer for egen regning: "... man kan trygt gå ut fra at hele originalkartet har vist nøjagtig det samme kartbilde og hatt de samme stedsnavn og tekster som kopien, som helt typisk er tegnet og tekstet med Hans Egedes egen hånd". Til dette er at sige: Der kan ikke herske tvivl om, at Nissen har ret i sin påstand om, at Egede er mester for kortet – det borger skriften for: den er Hans Egedes. Men det er derimod ikke rigtigt, at kortet fra 1737 har vist nøjagtig samme kortbillede som [1739], thi af den halvdel, der er tilbage af kortet fra 1737, fremgår det tydeligt, at dette kun strækker sig over graderne fra 59°–67° nordlig bredde, hvorimod kortet [1739] dækker et område fra 59°–69° nordlig bredde.

Den tabte halvdel af kortet fra 1737 har således næppe indeholdt nogen gengivelse af Disko, som Hans Egede uden at have besøgt øen placerer mellem 67°–68° n.br. på kortet fra 1724 og mellem 68°–69° n.br. på kortet fra [1739]. Også længdegraderingen på 1737 og [1739] er forskellig, idet den eksisterende halvdel af kortet fra 1737 er graderet 339°–3 (55)^o fra vest til øst, ialt 16°. Hele kortet må have strakt sig over ca. 32°. Til sammenligning er kortet fra [1739] inddelt i 200° fra 5°–205°. Heller ikke målestoksforholdet er ens, kortet fra 1737 er i ca. 1:2 mill., hvorimod kortet [1739] er i ca. 1:2,7 mill., begge beregnet ud fra de respektive breddeangivelser. Og det er heller ikke rigtigt, at kortene stemmer overens med hensyn til stednavne (se tabel 3).

For øvrigt er der også variationer i stednavnenes placering, således er *Blaa Serk* placeret syd for *Fiord Ollumlengri* på kortet fra 1737, men nord for på [1739], og *Vandala bygd* er anbragt på en nordligere halvø på kortet fra 1737 end på [1739], også *Rans Ey* er placeret forskelligt på de to kort.

Bedømt ud fra ovenstående forskelligheder mellem kortene fra 1737 og [1739] må det kunne fastslås, at [1739] ikke er nogen egentlig genpart af kortet fra 1737, således som Bobé antyder. Og det må også kunne fastslås, at kortet fra 1737 ikke har vist nøjagtigt samme kortbillede som kortet fra [1739], således som Nissen formoder. Den tabte halvdel af kortet fra 1737 har for Grønlands vestkysts vedkommende næsten kun strakt sig over det område af vestkysten, som Hans Egede selv besejlede i 1723 og 1724, og som han gengav på sit kort fra 1724. Desværre er vi ikke i stand til at konstatere, om Grønlands vestkyst på den tabte korthalvdel af korthalvdel af kortet fra 1737 har haft samme retning som på kortet fra 1724 eller den svage østlige indbugtning som på kortet [1739].

Det ene kort er med andre ord ikke mere originalt end det andet.

”Aftegning over Baals Revier”

Såvel kortet over Grønlands vestkyst fra 1724 som kortene over størstedelen af Grønland fra 1737 og [1739] er håndtegnede og er først blevet offentliggjort i dette århundrede. Derimod fik Hans Egede lejlighed til at se to andre af sine kort mangfoldiggjort, det ene et detailkort over Godthåbsfjorden, det andet en noget revideret udgave af [1739] kortet.

Titlen på detailkortet er: ”Aftegning / over / Baals Revier / som / ligger på 64 / H.E.” (368 x 282 mm, fig. 13). Det findes gengivet i Paul Egedes *Continuation af Relationerne Betreffende Den Grønlandske Missions Tilstand og Beskaffenhed. Forfattet I Form af en*

Journal fra Anno 1734 til 1740". [1741]. Der gives overhovedet ingen oplysninger i bogen om kortet, der i teknik — træsnit — ligger på samme linie som et andet specialkort i samme værk nemlig et over Diskobugten, som er signeret P.E.

Højest sandsynligt er kortet over Baals Revier skåret efter et forlæg af Hans Egede, der jo kendte det område særdeles godt. Her havde han anlagt sin koloni i 1721, og allerede på kortet fra 1724 havde han indtegnet Godthåbsområdet: (Baals Revier). Som tidligere nævnt endda to gange og mærkværdigvis i varierende udgaver og på forskellig bredde.

Hans Egedes Grønlandskort 1741

Det andet offentliggjorte kort, fig. 14, har betydelig større kartografihistorisk interesse. Det bærer en latinsk titel: "*GRØN-LANDIA ANTIQVA / Secundum utramque partem / Orientalem & Occidentalem / seu Wester et Øster=Bygd / delineata / cum Sinibus et adjacentibus / Insulis et Scopulis.*" Hvilket i oversættelse vil sige: Det gamle Grønland aftegnet med bugter og fjorde og nærliggende øer langs begge sider, både den østre og den vestre eller Vester- og Østerbygd.

Kortet, som er usigneret, måler 280 x 362 mm. Gradinddelingen af kortet er foretaget ved en talmarkering i kortrammen, bredden spænder fra ca. $59^{\circ}-71^{\circ}20'$ og er markeret for hver grad mellem $60^{\circ}-71^{\circ}$ inclusive. Længden spænder over $310^{\circ}-355^{\circ}$ og er markeret med tallene 310, 320, 330, 340 og 350. Kortet er udgivet som kortbilag til Hans Egedes bog: "*Det Gamle Grønlands nye Perlustration eller Naturel=Historie og Beskrivelse over det gamle Grønlands Situation, Luft, Temperament og Beskaffenhed, de gamle Norske Coloniers Begyndelse og Undergang der samme steds, de itzige Indbyggeres Oprindelse, Væsen, Leve-Maade og Handtærringer, samt hvad ellers Landet yder og giver af sig, saa=som Dyer, Fiske og Fugle sc. med hosføyet nyt Land-Caart og andre Kaaberstykker over Landets Naturalier og Indbyggernis Handtærringer forfattet af Hans Egede Forhen Missionair udi Grønland*" København 1741 (39).

Som det fremgår af titlen, er det et ompændende værk. Heri diskuterer han også, om hvorvidt Grønland er en ø eller landfast med et kontinent. Det problem slipper han udenom på sine kort, idet ingen af hans kort omfatter den nordlige del af Grønland. Men i sin bog fra 1741 afslører han sin mening om dette geografiske problem: "*Om Grønland er et stort Øe-Land, eller under Nord grentzer til andre Lande, har man endnu ikke til visse kundet erfare. Dog er det fast at slutte, at det maa grentze til America på den*

Nordvest Siide". Han formoder altså, at Grønland er landfast med Amerika og omtaler da derfor også Davis Strait snarere som en bugt end som et sund (*Hans Egede*, 1741, p. 1). Han refererer dog, at grønlændere har fortalt ham, at Grønland er adskilt fra Amerika af et smalt sund, men denne oplysning nærrede han åbenbart ingen større tiltro til. Grønlands landforbindelse med Asien afviser han som en gammel grønlandsk fabel. I omtalen af sit kartografiske kildemateriale til kortet fra 1741 siger han: *kortet stemmer overens med Thormoders* (d.v.s. Torfæus' og Rasch' kort fra 1706, fig. 7) og andre nye kort, for så vidt de ikke strider imod de gamle beskrivelser, eller hvad han selv har erfaret. Han sigter åbenbart her til Frobisher Strædet og Bear Sund, de to stræder, som han "aflivede" ved ekspeditionerne i 1723 og 1724 (se side).

Sammenlignet med kortet fra [1739] er den bemærkelsesværdigste forskel den, at Disko-området på kortet fra 1741 er blevet langt bedre. Ved tegningen af dette område har Hans Egede støttet sig til det førømtalte kort af Paul Egede over Diskobugten samt til nederlandske søkort.

På den sydligste del af Grønland er der foretaget en ændring med hensyn til to stednavnes placering. "*Staten huch*" er placeret sydligst på kortet [1739], hvorimod det er *Cap Farvel*, der indtager denne plads på kortet fra 1741 — de to stednavne har byttet plads.

På Østkysten florerer Østerbygdens stednavne stadig, hvilket endnu engang indicerer Hans Egedes fejlagtige overbevisning om Østerbygdens placering.

Vestkysten har i forhold til kortene fra 1724 og [1739] fået en kraftig vestlig udbugtning på strækningen fra Disko-bugten og til Cap Farvel, men hviler ellers hovedsagelig på Hans Egedes observationer fra besejlingen i 1723 og 1724, således som de kommer til syne på kortet fra 1724.

Ændringer på områder uden for Grønland:

Nordamerika er tegnet mere detaljeret, og Island er tydeligt påvirket af nederlandske søkort og er rykket nærmere til Grønlands østkyst. I havene er placeret strømpile, disse pile er to steder, nemlig ved Grønlands østkyst og i "*Fretum Davidis*" ved Nordamerika, forsynet med denne oplysning: "*Loca propter natantes vel continuos montes glaciales inaccessa*"; han gør dermed opmærksom på strækninger, man ikke kan komme ind til på grund af drivende isbjerger. For Grønlands vestkysts vedkommende viser kortet, at isstrømmen med de drivende isbjerger først bliver en trussel nord for Disko-bugten.

Kortet fra 1741 er ligesom Hans Egedes øvrige kortproduktion uden angivelse af Frobisher Strædet og Bear Sund. Det ville også

Tabel 3: Sammenligning mellem stednavne på *Torfæus'* og *Rasch'* kort 1706 og *Hans Egedes kort* 1737, [1739] og 1741.

Torfæus & Rasch 1706	Hans Egede 1737 [1739]		1741	Torfæus & Rasch 1706	Hans Egede 1737 [1739]		1741
Svalbardi			x	Einarsf: Kirk			
Hafsbotnar			x	S. Nicol: conseed:		x	
Greipar	x		x	Einars f:			
Kroksfiardar- heidi			x	Thorvaldsvic			
Kroksfiordr	x			Langey		x	x
Spalsund				Lambey		x	
Hvitserk	x	x	x	Hafgrims f:		x	
Ranseý aliis				Hvalseyarf:			
Drangey	x	x	x	Foss seu			
Funkabudir	x	x	x	Fossasund			x
Fiord: ollum				Grenevic			
lengri	x	x		Kliningn			
Blaserkr	x	x	x	Hellustadr			
Berufiordr	x	x	x	Brattahlid		x	x
Solvadalr	x	x		Lodncundarf		x	
Barnafell	x	x		Borgarf:		x	
Melrackanes	x	x		Eyrar f:		x	
Skagafiordr	x	x	x	Mirestad			
Tofafiordr	x	x		Bondaf		x	
Sandvic	x	x		Leirdals K		x	
Herjolsfnes	x	x	x	Solarfiall			
Hvarfsgnipa	x	x		Ericfsfiordr		x	x
Afhvarf	x			Hereý		x	x
Heriolfnses				Dýrnfs Kirkia		x	x
Kirk		x		Midf:		x	x
Heriolffsfiordr			x	Stockanes			
Ketils,				inrivic		x	
Kundilsfiordr	x	x		ytrivic		x	x
Hrakbiarnareý	x	x	x	Isafiordr		x	x
Vandalabygd	x	x		Utiblicfs:		x	
Coenobium				Strandaf:		x	x
S:Ola	x	x	x	Gardanes K			x
monial	x	x		Mid-firdir } Kollaf:		x	
Peters vic	x			Thorvaldzf } Dyraf:		x	x
Lundeý	x	x	x	Steins f:		x	x
Helliseyarf:	x			Bergthorsf:		x	
Coenobium				Lýsuf		o	x
monial	x	x		Svarti		o	x
Alftaf:	x			Leiru f:		o	
Vogak				Hornaf:		o	
Sigtuf:	x			Agna f:		o	x
Rumpeýarf:	x			Lodinsf:		o	
Thermæ			x	Straums f:		o	x
Rumpeý	x		x	Anda f.		o	x
Hrafns f				Ragna f.		o	x
Hafns f				Einars f.		o	x
Slettuf:				Vesterbygd		x	x
Templum				Cap Confort		x	x
Cath.gard		x	x	Bals Rivier		x	x
Fosso		x		Fretum Davis		x	x
Hornaf:				Fretum Forbisher			
Lacus				<i>De to sydligste øer:</i>			
Ofundinf		x		Elisabeth			
Aiestkærfs				Forland			
Burafiall		x		Cap: Discord			
Dalr				Cap: Farvel		x	x
Rinsey			x	Cap: Christian			x
				Cap: Desolation			

X = stednavnet findes på de respektive kort.

O = ikke placeret på kortet, men placeret i nedre venstre hjørne på kortet [1739].

Stednavnene er anført i den navneform, som læses på Torfæus' og Rasch' kort 1706. Begyndende med nordligste østlige navn, langs østkysten via Frobisher Strædet til nordligste vestlige stednavn.

Navnestof, som ikke er med i tabel 3, fordi det ikke findes anført på Torfæus' og Rasch' kort 1706, men findes på Hans Egedes kort:

1737: *Obygoar, Harra Sund*

[1739]: Navne på Grønlands vestkyst fra nord:

Nordbay, Fiske Vog, Torngarsuit, Kakortok.

Cap Farvel og Cap Cron. Printz Christian dækker samme lokalitet: *Cap Farvel nu kaldet Cap. Cron Printz Christian. Toar — Fiord.*

To indskrifter er separat for kortet [1739], de er skrevet tværs over Grønland. Det nordligste:

N.B: Her ere mange skionne Fiorder, hvor/ vore gl: norske Folck fordum/ haver boet, som af de forfaldne Huuse / og rudera er kiendelig at see.

Sydligst: *NB: Her iligemaade sees mange / rudera af de Norskes bygninger / Saavelsom Kircker iblant hvilcke / nogle ere i den stand at de kand / repareris.*

1741: På vestkysten fra syd: *Thermæ, Agnaf;, Kock Øerne, Kaneisut, Delfshaven, Umanak, Nacksarmiut, Weidefiord, Rommelpot, Isortok, Rifcol, Hunde Ejl, Hvale Ejl, Grønn Ejl, Iise Fiord, Rode bay, Klokker Huk, Swarte Vogel bay, Disco Reede, Leifd bay, Disco b., Fortuin b.*

På østkysten: *Arna F, Hvalsøe.,*

Tværs over kortet fra Diskobugten til "Fiord Ollum lengri læses: *Fertur olim fuisse fretum pervium jam vero ponte glaciali stratum est.* Om dette stræde se s.

[1739] + 1741: Stednavne som ikke findes på Torfæus' og Rasch' kort fra 1706, men som findes både på kortene [1739] og 1741:

Vestkysten fra nord: *Vaigat, Disco, Christians-Haab, Sydbay, Nepisene, Loge Salen, Ujaraksuak, Gothaab/Amaralik-Fiord, Fiske-Fiord, Iis-vog, Tunnuliarbik, Agluitsok, Onartok, Staten huch*

have været mærkeligt, om disse to stræder var at se, når Hans Egede ved selvstudier havde aflivet deres tilknytning til Grønland. Men helt uden stræde, der strækker sig tværs over Grønland, er kortet imidlertid ikke. Således ses et skitseret sund i den nordlige del af kortet, det strækker sig som en forlængelse af *Fiord olim lingri* på østkysten til *Iisfjorden* i Disko-bugten på vestkysten. Sundet er forsynet med teksten: "*Fertur olim fuisse fretum pervium jam vero ponte glaciali stratum est*" i oversættelse lyder Egedes indskrift: "Det siges, at her har fordum været et farbart sund, som dog er overdækket af en isbro". Grunden til, at Hans Egede i 1741 forsyner sit kort med dette ejendommelige sund, er utvivlsomt oplysninger, han har modtaget af Paul Egede. Denne nævner nemlig i sin dagbog (*P. Egede*, 1741, p. 76) den 6. februar 1738, han opholder sig på denne dato i *Iise-fjorden*, at de "wilde" er overbevist om et sådant sunds tidligere eksistens. Hverken Hans eller Paul Egede udtaler sig direkte om, hvorvidt de selv er overbevist om, at et sådant sund har eksisteret. De bruger begge udtrykket, "*det siges, at der fordums har været et sund*". Hans Egede har næppe helt udelukket muligheden af det, ellers ville han vel ikke have indtegnet det på kortet.

Troen på et sådant sund skal nok søges i den mængde drivende isbjerger, som strømmede ud af Isfjorden. Man kunne simpelthen ikke fatte, at det var indlandsisen, der kælvede, og man formodede da, at isfjældene stammede fra østkysten, hvor man vidste, der var en sand rigdom af dem. Inden Hans Egede i 1723 afliver Frobisher Strædets forbindelse med Grønland, gør han sig skyld i samme fejlvurdering, da han tror at have fundet Frobisher Strædet på grund af en mængde drivende isfjelde. Sundet holdt sig længe, således skriver Rink i 1877, at det på Hans Egedes kort skitserede sund, og som er beskrevet af Paul Egede, stadig flourerer i den geografiske litteratur (*Rink*, 1877, p. 115).

Forøvrigt må det siges, at der gik mode i isdækkede stræder på Grønland, således har David Cranz på sit kort: "*NOVA / GROENLANDIÆ / TABULA / a 59mo Gradu / usque ad 73^{mum}*" (*Cranz*, 1765, V. 1) ved stipling antydnet Frobisher Strædet og indskrevet: "*Fretum Frobisher, Glacie tectum*". Foruden dette stræde har Cranz på lignende måde antydnet "*Bärsund*" samt det af Hans Egede indførte isdækkede stræde.

NOTER:

(1).

Den sidste meddelelse om skib fra de gamle nordbokolonier til Norden er fra 1410, dermed er det slut med dokumenterede nordiske beretninger om besejling af nordbokolonierne på Grønland. Grønland var muligvis allerede genopdaget i 1470'erne under Christian I's ekspedition, hvilken han forøvrigt var blevet opfordret til af den portugisiske konge. Man savner imidlertid samtidig beretning om landgang på Grønland under denne ekspedition.

(2).

Det kan forekomme mærkeligt, at der ikke findes noget kartografisk materiale udarbejdet af nordboerne over de af dem besejlede områder, men det er min bestemte mening, at de overhovedet ikke udarbejdede kort, således som man kender det fra sydeuropæiske folk. Forklaringen ligger måske i det simple forhold, at sydeuropæerne fortrinsvis sejlede langs kysterne, hvorimod nordboerne sejlede tværs over havet — og til dette formål havde de mere brug for deres kursforskrifter. Hvad skulle nordboerne egentlig med et kort over Det atlantiske Ocean? De kunne i hvert tilfælde ikke sejle efter det, simpelt hen af mangel på instrumenter.

Der har været megen diskussion om hvorvidt Clavus selv har besøgt Grønland, inden han skabte sine kartografiske værker, disse kendes kun som kopier: Nancykortet ca. 1430 (opbevares i Stadsbiblioteket i Nancy) hvorpå Grønland gengives med navns nævnelse for første gang og Wienerteksten (to kopier i Österreich Nationalbibliothek, Wien: Cod. Vindob.lat. 3227 og Cod. Vindob. lat. 5277). Således har f.eks. A.A. Bjørnbo (1912, p. 110) og Fridtjof Nansen (1911 p. 471 f.f.) diskuteret dette problem. Resultatet af deres diskussion skulle i følge Carl S. Petersen (Bjørnbo, 1912, p.XI) have ført til, at Bjørnbo antog samme synspunkt som Nansen, nemlig at Clavus ikke personligt havde været på Grønland.

Hvis man godtager, at Vinlandskortet er udarbejdet før Columbus opdagelse af Amerika — hvad der efter min mening ikke er noget kartografihistorisk i vejen for — har vi på dette kort, som på Clavus' kort, en kartografisk gengivelse af Grønland udarbejdet før det kortmateriale, som er baseret på Frobishers ekspeditioner. Men såvel Vinlandskortet som Clavus' kort må efter min mening for Det nordlige atlantiske Oceans vedkommende — direkte eller indirekte — bygge på nordboernes kursforskrifter. Og der er derfor ikke tale om kartografisk materiale, som er optaget på Grønland.

jf. Kejlbo, 1966, passim.

jf. Kejlbo, 1968, passim.

(3).

Zenokortet blev udgivet i Venezia i 1558 som træsnit med titlen: *Carta da navegar de Nicolo et Antonio Zeni furono in tramontana lano.*

M.CCC.LXXX. Kortet tjente som bilag til: *Dei commentarii del viaggio in Persia di M.Caterino Zeno il K. et delle guerre fatte nell' Imperio Persiano, dal tempo di Ussuncassano in qua Libri due. Et dello scoprimento dell' Isole Frislanda, Eslanda, Engrouelanda, Estotilanda et Icaria, fatto sotto il Polo Artico, da due fratelli Zeni, M. Nicolo il K. e M. Antonio...* Venezia 1558.

(4).

Om Frobisher Strædet se også P. de Løwenørn: Afhandling om en mærkelig Feiltagelse i Henseende til Frobisher=Stræde. I Nye Samling af det Kongelige Danske Videnskabers Selskabs Skrifter. Tredie Deel. pp. 220-234. København 1788.

(5)

Denne meddelelse findes i Collison, 1857, p. 82, hvor der på siderne 79-87 er gengivet et "State Papers subsequent to the first Voyage". Dette skrift opgives som "Anonymous, but apparently by Michael Lok". Michael Lok var med på Frobishers første rejse. På Loks kort 1582 (gengivet i Hakluyt Society, London 1850), er Frobisher Strædet da heller ikke placeret ved Grønland men vest herfor.

Det zenopåvirkede Mercatorkort, hvorpå Grønlands sydspids er rykket for langt nord på — til ca. 66° , n.br.-præger også Loks kort, idet Frisland er indtegnet på den plads, der rettelig tilkommer Grønland. Grønland er afbildet nord herfor med sydligste punkt på ca. 66° n.br.

(6).

Gerhard Mercators Verdenskort 1569, trykt i Duisburg med titlen: "Nova et aucta orbis terra descriptio ad usum navigantium emendate accomodata." Findes blandt andet reproduceret i: Drei Karten von Gerhard Mercator, Facsimile — Lichtdruck nach den Originalen der Stadtbibliothek zu Breslau, herausgegeben von der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin, Berlin 1891.

(7).

Rundall (1849, p. 40, n) oplyser, at Davis' originale kort "was lost on Sir John Ross's last voyage in 1829-34". Miller Christy (1897, p. 19, n) tror ikke, at originalkortet er gået til på denne rejse, han synes, det lyder usandsynligt at: "...the original of such an interesting document should have been allowed to be taken out on a perilous arctic voyage".

(8).

Gerritsz' kort blev udgivet i hans: *Descriptio ac delineatio geographica detectionis freti*. Amsterdam 1612.

(9).

Om Joris Carolus se også: Lind, 1889, p. 436, Bjørnbo & Carl S. Petersen, 1908, p. 12-13, Bobe, 1915, p. 260, 1936 a, p. 39 og H. Hermannsson i: *Islandica*, New York 1924, v. XV, p. 29-30', 1926, v.XVII, p. 22-23, 1930 v.XXI p. 36-37.

(10).

Thormod Torfæus, Thormod Torfason, 1636-1719, født i Island. Må anses for at være datidens ypperste kender af islandske håndskrifter. I 1682 udnævnt til kongelig norsk historiograf.

(11).

Jakob Rasch, født 1669 i Stavanger, 1696 magister. Om Rasch se Bobé, 1936 a, p. 40-41.

(12).

Den islandske biskop Thord Thorláksson (1634-1697) samlede "Grönlands Beskriffvelse" i 1669 under sit ophold i København. Værket foreligger i to lidt forskellige manuskripter i Det kgl. Bibliotek, København: G.K.S. 2881, 4° og G.K.S. 997, fol., det førstnævnte synes at være det originale manuskript. Foruden kortet fra 1668 i ovennævnte værk tegnede Thorláksson også et betydeligt større (660 x 370 mm) over samme område. Det er dediceret Henrik Bjelke. Dette kort befinder sig nu i Søkortarkivet, København.

(13).

Om disse to øer skriver Thorláksson (Gl. kgl. Saml. 2881, 4o, 12^r): "Om disse to Øer har jeg ikke læst noget sønderligt i vore Antiquiteter, uden det, som står i Leifer Eriksens Rejse, naar han opsøger Vinland og han sejlede hjem igjen til Grønland, da saa han to Øer i Sydvest fra Grønland, disse Øer haver jeg baade delineareret og situeret efter de visseste Søkaart, som jeg haver kunnet bekomme". Da Thorláksson fejlagtigt placerer Østerbygden på Grönlands østkyst, kommer de to øers placering til at passe med oplysningerne fra "Leifer Eriksens Rejser".

(14).

Som bl.a. påpeget af Bobé (1944, p. 10) er "Norges Beskrivelse" lig med "Norriges oc Omliggende Øers sandfærdige Bescriffuelse, Indholdendis huis vært at vide, baade om Landsens oc Indbyggernis Leilighed oc vilkor, saa vel i forðum tid, som nu i vore dage" af Peder Claussøn Friis i 1642.

Peder Claussøn Friis' Samlede Skrifter er udgivet af Gustav Storm, Kristiania 1881.

(15).

Missionskollegiet oprettedes 1714 og var ifølge kongelig resolution tilsynsførende med missionen på Grönland.

(16).

Erich Larssøn blev antaget af Bergenskompagniet som styrmand 1722, samme år sejlede han på Grönland med skipper Ebbe Mitzel. 1723 var han overstyrmand på "Fridericus Quartus", som skulle overvintre for at deltage i hvalfangst næste år. 1725 er han sidste gang på Grönland, det var med "Hucherten Jomfrue Egte Sophie". Han døde i Bergen 1729. Hans rejsejournal findes i forskellige afskrifter: bl.a. Ny kgl. Saml. 1293, 1294, 1294 b 4°, Kall 275 fol. Det kongelige Bibliotek, København. 1294 b udgivet med noter af H. Osterman: *Rekognosceringsekspeditionen efter Østerbygden 1723*. I: Det Grönlandske Selskabs Aarsskrift 1942, p. 93-114.

(17).

Såvel Erich Larssøn som Hans Egede udarbejdede rejsejournaler, de er næsten enslydende. Angående Erich Larssøns journal se note 16. Hans Egedes journal findes gengivet i 3. Relation "*Continuation af Journal-Relationen angaaende dend foretagne Mission til de hedenske Grønlænders Omvendelse fra Julio 1723 indtil Julium 1724*, I: Meddelelser om Grønland v. LIV, 1925, p. 92-103.

(18).

Ekspeditionens sydligste punkt kan konstateres forholdsvis nøjagtigt takket være et skibsanker fra et forlist hollandsk skib, (Bobe, 1944, p. 79-80).

(19).

Cornelius Seehusen (1697-1781) f. i Bergen. Kom i 1721 med "*Haabet*" til Grønland, hvorfra han med samme skib returnerede til Norge i 1722. I 1723 "*under styrmand*" på "*Fridericus Quartus*", der samme år gik til Grønland. Seehusens rejsejournal fra togtet med Hans Egede findes i forskellige udgaver i Det kongelige Bibliotek, København: 1293, 1294 og 1294 b fol. N.k.S.

Om Seehusen se H. Ostermann (1940) 2. bd. p. 741-743).

(20).

Hans Egede nåede ganske vist ikke *Nepisene* (*Nipsiat*, *Nipisæt*) på sit rekognosceringstogt i 1724, men alligevel fik han i sommeren 1724 iværksat, at der blev anlagt en loge, et handelssted, på denne lokalitet. Denne "*den ny Loge*" eller som den også kaldtes "*Nordre Colonie*", inspicerede Hans Egede 1.-7. maj 1725, 13.-30. juni 1726 og i 1736. Allerede i juni 1725 blev logen imidlertid rømmet og kort derefter nedbrændt af hollænderne. Hans Egedes besøg i 1726 var et provianteringstogt, da der var mangel på proviant i hovedkolonien, 1729-30 opførtes et fort og nogle bygninger, disse blev forladt i 1731. Fra denne bebyggelse haves et kort af en navngiven korttegner, J.B. Duche. Om personen Duche haves ingen oplysninger.

(21).

Originalkortet opbevares nu i Rigsarkivet, København, tidligere i Det kongelige Bibliotek, N.K.S. 1962 c, 4°. Kortet er indsat som bilag til (3. Relation): "*Continuation af Journal-Relationen angående dend foretagne Mission til de hedenske Grønlænders Omvendelse fra Julio 1723, indtil Julium 1724. Med indbefattet Reysebeskrivelse og aneeterende Land-Chart ofver en to til tre Graders Reyse Sonden og Norden Colonien, aflagt ved Hans Egede, Kongl. Danske Missionarium udi Grønland. Skrefvet af dend Bergenske Grønlandske Collonie d. 10. Juny 1724.*"

Der findes tre afskrifter af "*Continuation af Journal-Relationen...*": Thott 1572, 4° Thott 986, fol, Univ. Bibl. Add. 245, alle i Det kongelige Bibliotek, København.

Thott, 1572, 4° er det eneste af afskrifterne, som er forsynet med kort. Af disse to kort er det ene en farvelagt kopi af Hans Egedes kort fra 1724, det andet er også farvelagt og bærer titlen: "*Udi alle disse Fiorder hafver de Nordske fordum boet, hvilcke de mange øde Tofter og Pladser nocksom gifver tilkiende*". "*Carta ofver Grønlands Vestersüide.... 1724*" blev først offentliggjort i 1925, se: Bobe, 1925, Planche II.

(22).

Hans Egedes rejsejournal se note 17.

Erich Larssøns rejsejournal se note 16.

Cornelius Seehusens rejsejournal: *Copie af Under Styrmanden Cornelius Seehusens holdende Journal paa Reisen med Hr. Hans Egede fra Colonien Nordre, eftersom er begyndt dend 28 Febr. 1724 og endt dend 21 Martij samme Aar*, findes i Det kongelige Bibliotek, København. N.k.S. 1294 b.fol., samme sted findes to andre kopier: N.k.S. 1293 og 1294.

(23).

Lourens Feykes Haan sejlede som styrmand for det største nederlandske Grønlandsrederi Jakob Wynkoop en Zoon, Amsterdam. Feykes Haans første udgave af "*Beschryving van de Straat Davids*" udkom i 1719 hos Gerard van Keulen, Amsterdam. Værket giver i sin lidenhed fortrinlige oplysninger om hvalfangstområder i Davis-Strædet. I den udgave, som befinder sig i Det kongelige Bibliotek, København, findes landtoninger over den sydvestlige del af Island: "*Landkenningen aen de zuyd west syde van Ysland*", derimod findes der ingen landtoninger af grønlandske områder. Det er der imidlertid i den udvidede udgave, som udkom i 1720: "*Nieuwe opdoening der lande in de Straat Davids*", men til gengæld findes der i denne ingen af Island. 1720-udgaven er i forhold til 1719-udgaven forøget med skildringer af forskellige forhold på Grønland. Beskrivelserne af farvandene er så gode, at de i adskillige år var de bedste sejlforskrifter over grønlandske farvande, og de nød stor anvendelse.

Feykes Haan (1720, p. 5) opgiver Grønlands sydligste punkt, Staatenhoek til 59° 50' n.br. og længden til 331° 30'.

Feykens Haan skriver også lidt om Grønlands og David-Strædets historie. "*De Straat Davids*" skal være genopdaget i 1585 (Feykes Haan, 1720, p. 6), men han ved ikke, hvem det er opkaldt efter. Frobisher og Frobisher-Strædet nævner han ikke.

(24).

Disse to karakteristiske landtoninger tjente som "Hvarer"=Sømærker ved indsejlingen til Håbets koloni.

(25).

Identisk med Sadelbjerget, som omtales af Hans Egede d. 11. marts 1724 (1724, p. 87, 1925, p. 117).

(26).

Huken= Statenhoeck, som er hollandsk nomenklatur for Grønlands sydpunt.

(27).

Identisk med Agdluitsoq (Bobé, 1925, p. 415). Den 20. august 1723 sejlede Hans Egede et stykke ind i denne fjord. Næste dag fortsatte ekspeditionen længere ind i fjorden, hvor de havde fået at vide, at der fandtes skov samt nordboruiner. Egede omtaler denne bevoksning som krat med krogede træer, hvis stammer havde tykkelse som en arm (Hans Egede 1724, p. 20, 1925, p. 96). Krattet ses afsat på kortet.

(28).

Identisk med Igaliko (Bobé, 1925, p. 415). Ikke besøgt af Hans Egede. Ruinmarkeringen er tegnet ind efter oplysninger d. 29. august 1723, givet af grønlandere, der boede i dette område. Hans Egede var på vej hjem og havde passeret fjorden, da han fik oplysningerne (Hans Egede, 1724, p. 31, 1925, p. 99).

(29).

Identisk med Tunugdliarfik (Bobé, 1925, p. 415). De aftegnede nordboruiner hviler på oplysninger, som Hans Egede fik af nogle grønlandere på hjemvejen d. 31. august 1723 (Hans Egede, 1724, p. 31, 1925, p. 100).

(30).

Identisk med Isblinken. Egede sætter isfjeldet i forbindelse med Isbræen ved *Ujaragssuaq*, hvilket også passer med de faktiske forhold (Bobé, 1925, p. 415).

(31).

Isblinken (Bobé, 1925, p. 414). Omtalt d. 13. august 1723 som en sandet strækning på ca. 2-3 mil liggende åbent ud til havet. (Hans Egede, 1724, p. 13, 1925, p. 94).

(32).

Identisk med Sermilik (Bobé, 1925, p. 416).

(33).

Første lokalitet, hvor Egede fandt spor efter de gamle nordboer. Se side

(34).

Identisk med Balls River, således kaldet af James Hall på hans fjerde og sidste rejse til Grønland. Hall blev bl.a. finansieret af den engelske storkøbmand Richard Ball.

(35).

Identisk med Pisigarfik (Bobé, 1925, p. 413).

(36).

I denne fjord undersøgte Hans Egede i dagene fra 30. april til 3. maj 1723 forskellige ruiner fra nordbotiden. (Hans Egede, 1925, p. 77-79).

(37).

De kort som Hans Egede tegnede senere end "*Carta ofver Grønlands Vesterside.... 1724*" er efter min mening alle tegnet i København. Hertil kom han i 1736 efter at have forladt Grønland i stærkt svækket tilstand, hans kone var død og en koppeepidemi havde hærget frygteligt blandt eskimoerne.

(38).

De samme oplysninger foreligger i brev dat. 6. juli 1960 til rigsbibliotekar Palle Birkelund, Det kongelige Bibliotek, København. En kort omtale af kortet findes i Rosenkilde, 1934, p. 89.

(39).

Bogen vakte stor interesse og blev udgivet på forskellige sprog således på engelsk i 1741, 1760 og 1818, på tysk 1763 og 1923, på hollandsk 1746 og på fransk i 1763. Den originale udgave er udgivet i faksimile med kommentarer af Finn Gad i 1971.